

MAŁGORZATA CZAPLA

ORCID: 0000-0003-1781-8362

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

E-mail: mczapla@amu.edu.pl

CECHY OSOBOWE NAUCZYCIELI CENIONE PRZEZ MŁODZIEŻ

WPROWADZENIE

Badania pedeutologiczne obejmują różnorodne zagadnienia zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i praktycznym. Przedmiotem analiz stają się między innymi opinie na temat pożądanych cech współczesnego nauczyciela, a co za tym idzie – sprawności i skuteczności jego działań w różnych wymiarach (Czapla, 2021a). Rozważania dotyczące profesji nauczycielskiej lokowane są w takich obszarach jak: system wartości, czyli dyspozycje aksjologiczne nauczyciela, kompetencje zawodowe, styl pracy, stosunek do zadań i obowiązków zawodowych, a także cechy osobowe, które stanowią równie istotny obszar refleksji. Wszystkie te komponenty tworzą złożony obraz właściwości nauczyciela (Czapla, 2021b).

W niniejszym artykule szczególną uwagę zwrócono na cechy osobowe nauczyciela. Na podstawie analizy wyników badań próbowano ustalić, które z nich są najbardziej cenione przez młodzież. Ponieważ cechy osobowe stanowią jeden z głównych komponentów właściwości nauczyciela, podjęto próbę określenia ich znaczenia w porównaniu z innymi elementami, takimi jak wiedza przedmiotowa, styl pracy czy relacje z uczniami.

Wyniki analiz wypowiedzi uczniów opartych na ich osobistych preferencjach dotyczących właściwości nauczycieli mogą stanowić prefigurację wizerunku nauczyciela posiadającego cechy szczególnie przez nich pożądane i cenione.

Pojęcie *właściwości nauczyciela* jest semantycznie bardzo pojemne i wielowymiarowe. Obejmuje nie tylko cechy osobowościowe, kompetencje zawodowe czy styl pracy, ale także podejście do obowiązków, dyspozycje aksjologiczne oraz – niezwykle istotny – takt pedagogiczny. Wszystkie te elementy razem składają się na kulturę pedagogiczną nauczyciela, która jest fundamentem jego postawy zawodowej. Właściwie ukształtowany zbiór tych specyficznych kompo-

nentów tworzy pozytywny habitus współczesnego nauczyciela – rozumiany jako trwała, wewnętrznie spójna dyspozycja do reagowania w sposób zgodny z etosem zawodu. W tym kontekście kształtowanie dyspozycji osobowych nauczyciela na podstawie rzeczywistych potrzeb i oczekiwań dzisiejszych uczniów bez wątpienia odgrywa kluczową rolę w procesie nabywania profesjonalizmu. Tylko nauczyciel otwarty na zmiany, refleksyjny i gotów do ciągłego rozwoju może w pełni realizować swoją misję wychowawczo-edukacyjną, odpowiadając na wyzwania współczesnej szkoły i społeczeństwa (por. Kabat, 2025).

OSOBOWOŚĆ JAKO CZYNNIK WARUNKUJĄCY WŁAŚCIWOŚCI NAUCZYCIELA

Czynnikiem warunkującym zachowania i działanie nauczyciela jest jego osobowość. Wiele prac z zakresu psychologii kształcenia porusza problem badań procesu i „produktu” nauczania, które mają na celu określenie, jakie cechy charakteryzują osobowość skutecznego nauczyciela. „Choć już w codziennym zastosowaniu słowo *osobowość* ma bardzo różnorodne znaczenie, to liczba znaczeń, jakie psychologowie nadali temu terminowi, jest jeszcze większa. Allport (1937) w swym obszernym przeglądzie literatury wyłonił prawie 50 różnych definicji, które zaliczył do kilku szerszych kategorii” (Hall i Lindzey, 1990, s. 18). Hall i Lindzey wprowadzili definicję osobowości, którą można by określić jako definicję-worek albo definicję zbiorczą. Definicja ta ujmuje osobowość poprzez wyliczenie.

Termin *osobowość* zawiera wszystko, co da się powiedzieć o człowieku, a definiujący wylicza zazwyczaj pojęcia, które traktuje jako najistotniejsze w opisie jednostki, i twierdzi, iż z nich właśnie składa się osobowość. [...] Osobowość jest tym, co nadaje porządek i spójność wszystkim rodzajom działań podejmowanych przez człowieka. Niektórzy teoretycy podkreślają udział osobowości w przystosowaniu jednostki. Osobowość określają zróżnicowane, lecz typowe działania podejmowane przez jednostkę w celu przystosowania się (Hall i Lindzey, 1990, s. 19).

Hall i Lindzey (1990) są przekonani, że żadna konkretna definicja osobowości nie może być stosowana w sposób uniwersalny. Sposób definiowania osobowości uzależniony jest całkowicie od przyjętych założeń teoretycznych. Gdy ktoś przyjął lub stworzył jakąś teorię osobowości, to jego definicja osobowości będzie ściśle wynikać z tej teorii. „Osobowość określona jest przez specyficzne pojęcia empiryczne, które są częścią teorii osobowości stosowanej przez obserwatora. Na osobowość składa się pewien zbiór pojęć opisowych, które charakteryzują badaną osobę w kategoriach zmiennych lub wymiarów zajmujących centralną pozycję w obrębie zastosowanej teorii” (Hall i Lindzey, 1990, s. 20). Osobowość zatem

można określić również jako zespół cech psychicznych, za pomocą których można opisać podstawowe formy zachowania się człowieka.

Osobowość nauczyciela (jego wiedza, poglądy, pozytywne i negatywne właściwości, sposoby postępowania) jest koniecznym warunkiem oddziaływania pedagogicznego, ale nie przesądza o jego wynikach, gdyż współdecydujący o efekcie jest drugi czynnik, mianowicie osobowość ucznia. Powstanie określonych stosunków między nauczycielem a uczniami jest nieuniknioną prawidłowością zachodzącą w procesie wychowawczo-dydaktycznym. Stosunki kształtują się w wyniku systematycznej interakcji społecznej między nauczycielem a uczniem. Określenie ich psychologicznej istoty będzie różne w zależności od punktu widzenia: nauczyciela lub uczniów. Patrząc z pozycji nauczyciela, stosunek do ucznia ukazuje się jako podejście, postawa wobec ucznia, która może wynikać z oceny zdolności ucznia, jego cech moralnych, stosunku do nauki i samego siebie czy wyglądu zewnętrznego. Przyjęcie określonej postawy przez nauczyciela może przejawiać się w nastawieniu do ucznia (sympatia, antypatia), ale również w dobieraniu określonych metod i form pracy z uczniem. Patrząc z pozycji ucznia, jego stosunek do nauczyciela ukazuje się jako stopień i jakość emocjonalnej więzi z nim. Rodzaj więzi między nauczycielem a uczniem może wynikać ze świadomej lub nieświadomej oceny osobowości nauczyciela, jego postawy i stosunku do samego siebie, co zewnętrznie może przejawiać się w chęci przyjmowania lub odrzucania wychowawczo-dydaktycznego wpływu nauczyciela. Pozytywny stosunek nauczyciela do uczniów sprzyja wytworzeniu w klasie odpowiedniego klimatu społecznego, będącego najbardziej istotnym podłożem owocnej pracy dydaktycznej. Gerd Mietzel (2002) opisuje badania, w których psychologowie zajmowali się tym, co czynią nauczyciele w ramach lekcji, oraz pytali, jak uczniowie wykorzystują stworzone przez nauczyciela warunki nauczania (a tym samym przyswajają treści nauczania). Te odkrycia, jak pisze Mietzel, nadały badaniom nowy kierunek. Punktem wyjścia stało się tu potwierdzona po raz kolejny obserwacja, iż niektórym nauczycielom lepiej niż innym udaje się pomaganie uczniom w wypracowywaniu strategii uczenia się. „«Produktami» byłyby w tym wypadku jednostki metapoznawcze i strategie rozwiązywania problemów” (Mietzel, 2002, s. 42). Jednocześnie zwrócono uwagę na fakt, iż uczniowie o wysokiej motywacji do uczenia się w stosunkowo niewielkim stopniu są zależni od jakościowych różnic w nauczaniu. Uczniowie ci dysponują najwidoczniej dość dobrymi możliwościami samodzielnego sterowania procesami uczenia się.

W rozważaniach na temat wpływu osobowości nauczyciela na jego styl pracy, a pośrednio również na zachowania uczniów, często akcentuje się takie cechy jak introwersja i ekstrawersja nauczyciela. Ponadto wśród omawianych cech osobowościowych, mających istotne znaczenie dla przebiegu komuniko-

wania się między ludźmi, najczęściej wymienia się różnice temperamentów (flegmatyk, choleryk, sangwinik, melancholik) oraz takie cechy jak zależność od pola, niezależność od pola, neurotyczność czy psychotyczność (Pervin, 2002; Strelau, 1995).

Pedagodzy już dawno dowiedli, że występują korelacje pomiędzy określonymi cechami osobowymi nauczycieli a sposobem ich pracy. Zagadnienie to analizował między innymi Andrzej Janowski (1980). Ustalił, że nauczyciele demokracji, o takich właściwościach psychicznych jak: plastyczność percepcyjna, umiejętność dostrzegania różnic i sprzeczności, złożony system przekonań oraz elastyczność i akceptacja zmiany, równowaga emocjonalna, są osobami o usposobieniu otwartym, optymistycznym, ekstrawertycznym, co przejawia się w zachowaniach demokratycznych. Natomiast z zachowaniami autokratycznymi wiążą się takie cechy jak: introwersja, pesymizm, skłonność do samokontroli, niestałość emocjonalna, tendencja do ujednolicania, sztywność postawy i poglądów oraz niechęć do jakiegokolwiek zmiany. Przedstawiony w zarysie obraz dwóch różniących się pod względem osobowości nauczycieli może skłonić do przemyśleń nad ich oddziaływaniem na kształt i przebieg interakcji w procesie dydaktycznym w klasie szkolnej. „Dla przebiegających w szkole procesów interakcji charakterystyczny jest fakt, że tylko jeden z partnerów, nauczyciel, może tak ustrukturyzować konfigurację sytuacji społecznej, że jego szansa wpływu na definicję i przebieg interakcji jest większa niż innych” (Hurrelmann, 1980, za: Wawrzyniak-Beszterda 2002, s. 16).

Profesja nauczycielska ma charakter wielowymiarowy, eklektyczny, wynikający z konieczności posiadania różnorodnych kompetencji zawodowych, takich jak na przykład profesjonalna wiedza, umiejętność, elastyczne korzystanie z różnych metod i form pracy adekwatnie do sytuacji, posiadanie kompetencji moralnych i wielu innych. Wszystkie te właściwości wydają się pozostawać w związku z cechami osobowymi nauczyciela. Dlatego też postanowiono zbadać, jakie cechy osobowe nauczycieli ceni dzisiejsza młodzież.

Założono optymistycznie, że w erze technokracji, merytokracji, informatyzacji i robotyzacji młodzi ludzie, jakkolwiek by ich nie określać, szanują podstawowe uniwersalne wartości i cenią sobie nauczycieli, którzy takimi wartościami kierują się w swojej pracy zawodowej i w życiu. Skuteczność i w rezultacie efektywność nauczyciela nie jest możliwa bez wzajemnego szacunku i współpracy podmiotów procesu kształcenia w duchu wartości. Wychowanie w duchu wartości prowadzi do ukształtowania się cenionych cech osobowych, co z kolei przekłada się na kształt kompetencji zawodowych i stosunek do obowiązków. Przyjęto, że badania prowadzone wśród młodzieży uczącej się potwierdzą te założenia. Wśród cech osobowych nauczyciela najistotniejsze wydają się być takie, które związane są z przetwarzaniem informacji i kontaktowaniem się

z innymi ludźmi. Pomimo zmieniających się form komunikacji ludzka potrzeba dialogu, rozmowy pozostała taka sama.

Z przeglądu literatury pedagogicznej w zakresie pożądaných atrybutów dżiejszych nauczycieli wyłania się teoretyczny model-wzór osobowo-zawodowy nauczyciela, habitus nauczyciela niemal doskonałego. Taki portret naszkicował między innymi Janusz Bielski (2017) w swojej książce *Nauczyciel doskonały*. Próbując zderzyć teoretyczny model ze stanem rzeczywistym, założono swoisty paralelizm pomiędzy zasadniczymi atrybutami osobowymi teoretycznie doskonałego nauczyciela a cechami osobowymi realnego nauczyciela cenionego przez uczniów.

Współczesna teoria pedeutologiczna prezentuje teoretyczne modele nauczycieli w powiązaniu z ich efektywnością pracy z uczniami. Efektywność ta dotyczy różnych wymiarów pracy nauczyciela, stąd większość badań ogniskuje się wokół kompetencji merytorycznych, prakseologicznych, komunikacyjnych i społecznych nauczycieli. Jednak uwarunkowań owej efektywności pracy nauczyciela należałoby poszukiwać nie tylko w dyspozycjach instrumentalnych, ale także aksjologicznych i osobowych.

CELE BADAŃ

W przestrzeni szeroko zakrojonych badań nad właściwościami nauczycieli znajduje się również problematyka cech osobowych. Przyjęto założenie, że cechy osobowe nauczyciela mogą odgrywać istotną rolę w kształtowaniu warunków sprzyjających rozwojowi młodych ludzi. Warunki te mogą wspierać lub utrudniać budowanie pozytywnych relacji i interakcji między uczestnikami procesów edukacyjnych. Ich istota przejawia się w tym, co faktycznie ma miejsce w codziennej praktyce szkolnej – na przykład w przyjętym stylu pracy nauczyciela, który może mieć charakter tradycyjny, progresywny, mieszany lub synkretyczny (Czapla i Rataszewska, 2019). W niniejszym artykule skoncentrowano się na preferencjach uczniów dotyczących cech osobowych nauczyciela.

W związku z powyższym sformułowano następujące cele badawcze:

1. Zbadanie preferencji młodzieży dotyczących cech osobowych nauczyciela oraz ustalenie, czy są one zgodne z przyjętymi założeniami teoretycznymi.
2. Określenie, czy profil uczniów – wyrażający się poprzez ich zainteresowania i wybór określonego kierunku studiów – różnicuje preferencje dotyczące cech osobowych nauczyciela.
3. Ustalenie, jak ważne są cechy osobowe na tle innych komponentów składających się na właściwości nauczyciela, takich jak np. wiedza przedmiotowa.

Problemy

Powyższe cele badań skłoniły do poszukiwań odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jakie cechy osobowe nauczyciela cenią uczniowie?
2. Czy profil zainteresowań uczniów ma związek z ich preferencjami odnośnie do cech osobowych nauczycieli?
3. Jak ważne są cechy osobowe na tle pozostałych właściwości nauczycieli?

Cechy osobowe nauczyciela to zespół cech charakteru właściwych danemu nauczycielowi, zarówno psychicznych, jak i odnoszących się do sposobu bycia (zachowania się) nauczyciela.

Wskaźnikiem cenionych cech osobowych nauczyciela są wybrane przez badanych absolwentów szkół średnich określone kategorie cech charakteryzujących nauczyciela, skategoryzowanych na zasadzie antynomii. Kafeteria koniunktywna cech uwzględniająca 43 warianty została przedstawiona w tabeli 2.

Próba

W przeprowadzonych badaniach za kryterium doboru próby badawczej przyjęto profil zainteresowań ucznia wyrażający się w rodzaju podjętych studiów. Wyróżniono dwie grupy badanych: osoby o zainteresowaniach humanistyczno-społecznych oraz osoby o zainteresowaniach ścisłych. Badaniem objęto studentów pierwszego roku, studiujących cztery kierunki w ramach trzech obszarów naukowych: obszar nauk medycznych i nauk o zdrowiu oraz nauk o kulturze fizycznej, obszar nauk technicznych oraz obszar nauk społecznych. Uwzględnione dziedziny i kierunki studiów to: dziedzina nauk medycznych – medycyna; dziedzina nauk o kulturze fizycznej – sport i fizjoterapia; dziedzina nauk technicznych – informatyka; dziedzina nauk społecznych – pedagogika. Łącznie badaniami objęto 903 studentów pierwszego roku, w tym: 265 studentów studiów inżynierskich na kierunku informatyka, 207 studentów kierunków sport i fizjoterapia, 58 studentów kierunku medycyna i 373 studentów kierunku pedagogika. Powyższe dane w poszczególnych kategoriach profilu zainteresowań i płci przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Liczebność badanych według profilu zainteresowań i płci

Profil zainteresowań	Ogółem (N)	Kobiety (n)	Mężczyźni (n)
Informatyczny (INF)	265 ^a	32	231
Pedagogiczny (PED)	373 ^a	346	26
Sportowy (AWF)	207 ^a	104	101
Medyczny (UM)	58	35	23
Razem	903 ^a	517	381

^a Pięć osób nie określiło płci, więc wartość *Ogółem* jest wyższa niż suma liczby kobiet i mężczyzn.

Zgromadzony materiał empiryczny stanowi podstawę do dalszych analiz porównawczych oraz interpretacji wyników w kontekście preferencji dotyczących cech osobowych nauczycieli.

Metoda

Wykrycie i opis prawidłowości zachodzących w rzeczywistości pedagogicznej wymaga analizy zjawisk zarówno w ujęciu jakościowym, jak i ilościowym. W związku z tym w procedurze badawczej zastosowano metody oraz techniki badań mieszanych – ilościowych i jakościowych.

Na potrzeby badań skonstruowano autorski kwestionariusz ankiety skierowany do uczniów – absolwentów szkół średnich. Pytania w kwestionariuszu zawierały zestaw możliwych odpowiedzi odnoszących się do wyodrębnionych problemów badawczych. Respondenci wybierali cenione przez nich cechy charakteryzujące nauczycieli, skategoryzowane na zasadzie antynomii.

W celu ustalenia, czy i jakie związki występują pomiędzy parami zmiennych jakościowych takich jak profil zainteresowań badanych oraz cenione cechy osobowe nauczyciela, zastosowano test niezależności chi-kwadrat.

Znaczenie cech osobowych, stanowiących immanentną składową właściwości nauczyciela, określono również na podstawie analizy treści pisemnych wypowiedzi badanych. Prośba o taką wypowiedź została dołączona do kwestionariusza ankiety. Jakościowa analiza zebranego materiału polegała na precyzyjnej identyfikacji, a następnie odpowiedniej klasyfikacji pisemnych wypowiedzi badanych do określonej kategorii właściwości nauczyciela (por. Silverman, 2012).

Zgromadzone dane jakościowe zostały zakodowane zgodnie z procedurą kodowania danych jakościowych, a następnie poddane digitalizacji i przekształcone w bazę danych liczbowych. Na tej podstawie przeprowadzono szczegółową analizę statystyczną.

Wszystkie dane zostały wprowadzone do bazy w programie Microsoft Excel. Do opracowania statystycznego wyników zastosowano odpowiednie metody analizy danych z wykorzystaniem programu CSS Statistica.

WYNIKI

Na podstawie badań, które przeprowadzono wśród młodzieży – absolwentów szkół średnich studiujących w ramach czterech dyscyplin naukowych (informatyka, pedagogika, nauki o kulturze fizycznej i medycyna) próbowano ustalić, jakie cechy osobowe nauczycieli młodzież ceni najbardziej.

Badani wybierali spośród wielu wymienionych cech charakteryzujących nauczycieli skategoryzowanych na zasadzie antynomii. Kafeteria koniunktywna cech uwzględniała 43 warianty cech, które przedstawiono w tabeli 2. Respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 2*Kafeteria koniunktywna cech osobowych nauczycieli*

	Cechy osobowe nauczycieli	<i>n</i>
1	Skupiony na sobie, mało zainteresowany uczniami	19
2	Pozytywnie nastawiony na kontakty z innymi, chętny do działania	740
3	Posiadający otwarte usposobienie	591
4	Despota (realizując program, nie zwraca uwagi na potrzeby uczniów)	29
5	Liberalny (tolerancyjny, przyzwalający)	488
6	Konserwatywny (niechętny stosunek do zmian, sprzeciwiający się nowościom, zachowawczy)	80
7	Elastyczny (akceptujący zmiany)	630
8	Formalista (skoncentrowany na szkole jako instytucji)	91
9	Sprawujący władzę, podejmujący decyzje i wymagający całkowitego podporządkowania	107
10	Akceptujący zachowania i interakcje demokratyczne	391
11	Optymista	672
12	Pesymista	28
13	Posiadający skłonność do samokontroli	255
14	Niestąły emocjonalnie	50
15	Zrównoważony emocjonalnie	537
16	Przejawiający sztywność postawy i poglądów	88
17	Posiadający tendencję do ujednolicania	45
18	Przejawiający złożony system przekonań	199
19	Posiadający umiejętność dostrzegania różnic i sprzeczności	481
20	Apodyktyczny (narzucający swoją wolę innym, nieznoszący sprzeciwu)	37
21	Dyscyplinujący uczniów	363
22	Wrogi	11
23	Przyjazny	782
24	Ciepły	470
25	Profesjonalny	668
26	Zdyscyplinowany	367
27	Wspierający	562
28	Mający pozytywny stosunek do uczniów, szanujący ich	604
29	Sympatyczny	635
30	Opanowany	475
31	Odpowiedzialny	533
32	Uczciwy	657
33	Prawdopodobny	502
34	Bezkompromisowy	83

35	Odważny	285
36	Pasjonat swojej profesji	637
37	Tworzący dobrą atmosferę w klasie	577
38	Pomagający uczniom w wypracowywaniu strategii uczenia się (niekoniecznie konwencjonalnych, tzn. opartych tylko na podręczniku)	387
39	Mający impulsywny temperament	147
40	Zobojętniały, smutny, bez entuzjazmu	6
41	Powolny, opanowany, obojętny, spokojny	67
42	Żywy, porywczy, zmienny	280
43	Inne cechy charakteryzujące cenionego nauczyciela	75
44	Brak odpowiedzi	5

Źródło: badania własne.

Najczęściej wskazywane i cenione przez badanych cechy osobowe nauczyciela to:

- a) przyjazne usposobienie ($n = 782$);
- b) pozytywne nastawienie do kontaktów interpersonalnych oraz gotowość do działania ($n = 740$);
- c) optymizm ($n = 672$);
- d) profesjonalizm ($n = 668$);
- e) uczciwość ($n = 657$).

Cechy znacznie rzadziej wskazywane jako pożądane obejmują:

- a) formalizm i koncentrację na szkole jako instytucji ($n = 91$);
- b) sztywność postawy i poglądów ($n = 88$);
- c) bezkompromisowość ($n = 83$);
- d) konserwatyzm, czyli niechęć do zmian, sprzeciw wobec nowości i postawę zachowawczą ($n = 80$);
- e) powolność, opanowanie, obojętność i spokój ($n = 67$).

W tym miejscu warto zadać pytanie: czy każdy może być nauczycielem? Jakie cechy osobowościowe mogą dyskwalifikować kandydata do tego zawodu, a które powinny być uznawane za niezbędne? Zawód nauczyciela to nie tylko kwestia kompetencji merytorycznych, ale przede wszystkim odpowiednich predyspozycji psychologicznych i społecznych. Praca z młodzieżą wymaga bowiem empatii, elastyczności, zdolności do budowania relacji oraz odporności psychicznej.

Kolejnym krokiem w postępowaniu badawczym była próba rozstrzygnięcia, czy profil uczniów, wyrażający się w ich zainteresowaniach (wyborze określonego kierunku studiów), jest czynnikiem różnicującym preferencje uczniowskie w odniesieniu do cenionych cech osobowych nauczyciela. Wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3*Cechy osobowe nauczycieli cenione przez badanych według profilu ich zainteresowań*

Cechy osobowe	INF	PED	AWF	UM	<i>n</i>	%	Poziom istotności <i>p</i>	Wsp. Czuprowa T(x, y)
1	8	6	4	1	19	2,10	0,6613	0,0319
2	200	317	180	43	740	81,95	0,0013	0,1003
3	175	237	142	37	591	65,45	0,6546	0,0322
4	14	9	6	0	29	3,21	0,0931	0,0640
5	134	217	109	28	488	54,04	0,1876	0,0554
6	27	24	19	10	80	8,86	0,0390	0,0732
7	182	271	144	33	630	69,77	0,1031	0,0629
8	30	31	22	8	91	10,08	0,4421	0,0415
9	37	34	30	6	107	11,85	0,1503	0,0583
10	120	162	88	21	391	43,30	0,6441	0,0327
11	190	274	166	42	672	74,42	0,1748	0,0563
12	14	6	7	1	28	3,10	0,0606	0,0687
13	95	85	56	19	255	28,24	0,0032	0,0938
14	17	20	13	0	50	5,54	0,2582	0,0508
15	169	197	129	42	537	59,47	0,0035	0,0933
16	37	21	22	8	88	9,75	0,0032	0,0939
17	12	17	14	2	45	4,98	0,5866	0,0351
18	75	68	45	11	199	22,04	0,0230	0,0781
19	145	190	116	30	481	53,27	0,6302	0,0333
20	13	14	6	4	37	4,10	0,4814	0,0397
21	105	124	103	31	363	40,20	0,0002	0,1121
22	6	0	4	1	11	1,22	0,0458	0,0716
23	222	333	179	48	782	86,60	0,1818	0,0558
24	106	237	102	25	470	52,05	0,0000	0,1551
25	210	258	158	42	668	73,98	0,0297	0,0757
26	111	132	98	26	367	40,64	0,0334	0,0746
27	146	255	132	29	562	62,24	0,0014	0,0999
28	179	253	143	29	604	66,89	0,0436	0,0721
29	176	276	148	35	635	70,32	0,0643	0,0681
30	142	202	105	26	475	52,60	0,5394	0,0372
31	147	231	130	25	533	59,03	0,0187	0,0799
32	191	270	158	38	657	72,76	0,3988	0,0435
33	146	209	120	27	502	55,59	0,4843	0,0396
34	23	30	24	6	83	9,19	0,5325	0,0375

35	60	133	79	13	285	31,56	0,0003	0,1105
36	194	253	147	43	637	70,54	0,4556	0,0409
37	168	243	136	30	577	63,90	0,2309	0,0524
38	105	163	96	23	387	42,86	0,4699	0,0402
39	49	50	40	8	147	16,28	0,1806	0,0559
40	2	0	3	1	6	0,66	0,1419	0,0590
41	26	24	14	3	67	7,42	0,3490	0,0459
42	85	109	63	23	280	31,01	0,4308	0,0420
43	19	39	14	3	75	8,31	0,2501	0,0512
44	5	0	0	0	5	0,55	0,0070	0,0880

Źródło: badania własne.

Badani we wszystkich kategoriach profilu zainteresowań najczęściej wskazywali na takie cechy jak: przyjazny oraz pozytywnie nastawiony na kontakty z innymi i chętny do działania (tabela 4).

Tabela 4

Najczęściej wskazywane cenione cechy osobowe nauczycieli według profilu ich zainteresowań

INF (cecha)	INF <i>n</i>	PED (cecha)	PED <i>n</i>	AWF (cecha)	AWF <i>n</i>	UM (cecha)	UM <i>n</i>
przyjazny	222	przyjazny	333	pozytywnie nastawiony	180	przyjazny	48
profesjonalny	210	pozytywnie nastawiony	317	przyjazny	179	pozytywnie nastawiony	43
pozytywnie nastawiony	200	sympatyczny	276	optymista	166	pasjonat swojej profesji	43

Źródło: badania własne.

Zauważono, że w przypadku niektórych cech profil zainteresowań silnie różnicuje preferencje badanych. Dla potwierdzenia tych związków zastosowano test niezależności chi-kwadrat. Do pomiaru siły związku pomiędzy dwiema zmiennymi nominalnymi, w tym przypadku kierunek studiów i ceniona cecha osobowa nauczyciela, wyliczono współczynnik T-Czuprowa. Współczynnik ten przyjmuje wartości z przedziału [0–1]. Ma on sens dla zależnych zmiennych, tzn. gdy p dla chi-kwadrat jest $<0,05$. Im wartość współczynnika T jest bliższa jedności, tym zależność pomiędzy badanymi cechami jest silniejsza.

Ustalono, że siła związku pomiędzy profilem zainteresowań a wskazanymi cechami jest największa w przypadku takich cech osobowych nauczyciela jak: ciepły, dyscyplinujący uczniów, odważny, pozytywnie nastawiony na kontakty z innymi i chętny do działania (tabela 5).

Tabela 5*Cechy najsilniej związane z profilem zainteresowań*

Cecha nauczyciela	INF <i>n</i>	PED <i>n</i>	AWF <i>n</i>	UM <i>n</i>	Poziom istotności <i>p</i>	Współczynnik T-Czuprowa
ciepły	106	237	102	25	0,0000	0,1551
dyscyplinujący uczniów	105	124	103	31	0,0002	0,1121
odważny	60	133	79	13	0,0003	0,1105
pozytywnie nastawiony	200	317	180	43	0,0013	0,1003

Źródło: badania własne.

Osoby studiujące informatykę, medycynę i studenci AWF bardzo wysoko cenią u nauczyciela umiejętność dyscyplinowania uczniów i jednocześnie bycie ciepłym człowiekiem.

Odwagę u nauczyciela najwyżej cenią przyszli pedagodzy. W pozostałych grupach jest ona na ostatnim miejscu wśród cech najsilniej związanych z profilem zainteresowań.

Cechy osobowe są częścią składową właściwości nauczyciela. Próbowano ustalić, jak ważną na tle pozostałych składowych.

Badani udzielali odpowiedzi pisemnych na pytanie otwarte, za co cenią nauczycieli. Analiza treści odpowiedzi miała na celu wyłonienie cenionych właściwości innych niż cechy osobowe oraz ustalenie, jak cechy osobowe nauczyciela mają się do pozostałych właściwości – czy są właściwością decydującą o tym, czy dany nauczyciel jest ceniony przez młodzież, czy też nie. Czy cechy osobowe są rzeczywiście takie ważne?

Na podstawie analizy treści pisemnych wypowiedzi badanych wyłoniono siedem kategorii właściwości nauczycielskich, na które młodzież zwraca szczególną uwagę. Są to:

- 1) relacje z uczniami;
- 2) wiedza;
- 3) cechy osobowe;
- 4) sposób pracy;
- 5) wysokie wymagania (stawianie wysokich wymagań);
- 6) dobra atmosfera;
- 7) inne.

Powyższe właściwości analizowano w kontekście profilu zainteresowań badanych. Wyniki przedstawiono w tabeli 6.

Badani najczęściej wskazywali na sposób pracy jako najbardziej cenioną właściwość nauczyciela.

U osób studiujących informatykę i pedagogikę oraz wśród studentów AWF sposób pracy nauczyciela jest na pierwszym miejscu. Jedynie u przyszłych medyków właściwość ta jest na drugim miejscu; na pierwszym jest wiedza.

Tabela 6

Właściwości nauczycieli cenione przez młodzież według profilu ich zainteresowań

Właściwości nauczycieli	INF		PED		AWF		UM		Suma	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Relacje z uczniami	49	15,81	116	22,31	63	21,58	11	16,42	239	20,10
Wiedza	41	13,23	74	14,23	46	15,75	21	31,34	182	15,31
Cechy osobowe	58	18,71	77	14,81	40	13,70	9	13,43	184	15,47
Sposób pracy	115	37,10	154	29,62	80	27,40	16	23,88	365	30,70
Wysokie wymagania	10	3,22	24	4,61	14	4,79	0	0,00	48	4,04
Dobra atmosfera	29	9,35	57	10,96	26	8,90	6	8,96	118	9,92
Inne	8	2,58	18	3,46	23	7,88	4	5,97	53	4,46

Źródło: badania własne.

Cechy osobowe nauczyciela choć ważne, nie są właściwością najbardziej cenioną przez uczniów. Badani bardziej cenią to, jak pracuje nauczyciel i jaką ma wiedzę oraz jego relacje z uczniami niż to, jakimi cechami się charakteryzuje. W żadnej grupie badanych właściwość ta nie została wskazana jako pierwsza. Jedynie przyszli informatycy wskazali tę składową właściwość nauczyciela jako drugą, po sposobie pracy. U studentów pedagogiki cechy osobowe są na trzecim miejscu, a u studentów AWF i medycyny na czwartym miejscu.

DYSKUSJA I WNIOSKI

Rola nauczyciela podlega niewątpliwie przemianom w zależności od czasów. Istnieje jednak pewna osłabiła, stała potrzeba (niezmienna w czasie) – jest to potrzeba przewodniej roli nauczyciela, który będzie przyjazny, pozytywnie nastawiony na kontakty z drugim człowiekiem, ale również profesjonalny i dyscyplinujący. Potrzeba ta obecnie nasila się i pomimo dynamicznego rozwoju generatywnej sztucznej inteligencji zapotrzebowanie na osobę nauczyciela nie tylko nie spadło, ale wręcz wzrosło. Wyniki badań potwierdzają, że szkoła jest dla młodych ludzi nie tylko miejscem rozwoju intelektualnego, ale przede wszystkim

miejszem rozmów i dyskusji z nauczycielami i innymi uczniami. „Szkoła jako rzeczywistość relacyjno-normatywna jest ważna dla życia społecznego i rozwoju społeczeństwa. Szkoła jest przestrzenią bezpośrednich i wielokierunkowych interakcji, relacji międzyludzkich, jest jedną z najważniejszych przestrzeni żywej komunikacji” (Czapla, 2024, s. 119).

We wskazywanych przez badaną młodzież cechach osobowych, które cenią w nauczycielu najbardziej, mają odbicie najgłębsze potrzeby serca. Młodzi ludzie potrzebują „mapy” i troski. Przewodnik o określonych dyspozycjach osobowych i zawodowych, posiadający dobrą „mapę”, która nie pozwoli dzieciom i młodzieży zginać, zagubić się w infozgiełku i chaosie dzisiejszych czasów był, jest i będzie zawsze potrzebny.

Rezultaty badań własnych potwierdziły założenia teoretyczne, z których wynika, że nauczyciel wpływa poprzez świadome oddziaływanie własną osobowością na przebieg interakcji pomiędzy uczestnikami procesu kształcenia. Nauczyciele o cechach osobowych powszechnie uznanych za pozytywne lepiej kreują warunki sprzyjające optymalizacji rozwoju młodych ludzi i sprawniej budują pozytywne relacje (por. Wawrzyniak-Beszterda, 2002). Należałoby zatem zastanowić się, czy istnieje pewien kanon określonych dyspozycji osobowych profesji nauczycielskiej predysponujących do pracy dydaktyczno-wychowawczej z młodzieżą. Z drugiej strony badania pokazały, że cechy osobowe nauczyciela choć ważne, nie są właściwością najbardziej cenioną przez uczniów. Badani bardziej cenią to, jak pracuje nauczyciel i jaką ma wiedzę oraz relacje z uczniami niż to, jakimi cechami się charakteryzuje.

Dlatego też nauczyciele o różnych cechach osobowych mogą nabyć w procesie kształcenia i utrwalić takie umiejętności i kompetencje zawodowe, które są najbardziej adekwatne i przydatne w pracy w zróżnicowanych pod względem potrzeb środowiskach uczniowskich. Niemniej nie należy zapominać, że przygotowanie nauczyciela do wypełniania swoich obowiązków zawodowych wiąże się nie tylko z rozwijaniem wiedzy teoretycznej i umiejętności dydaktycznych, ale również z rozwojem osobowości i kompetencji psychopedagogicznych. Na silną potrzebę rozwijania kompetencji społeczno-emocjonalnych przyszłych nauczycieli zwróciły uwagę Zuzanna Zbróg, Małgorzata Kaleta-Witusiak i Barbara Walasek-Jarosz (2013). Stwierdziły one, że dbałość o kompetencje nauczycieli w tym zakresie jest priorytetem (por. Olechowska i in., 2024).

Współczesne podejście do profesjonalizacji zawodu nauczyciela coraz częściej akcentuje, że oprócz wiedzy przedmiotowej oraz umiejętności dydaktycznych niezbędne są także odpowiednie predyspozycje osobowościowe i psychiczne (Day, 2004; Komisja Europejska, 2013). Cechy dyskwalifikujące kandydata do zawodu nauczyciela mogą obejmować między innymi: niską odporność na stres, deficyty w zakresie empatii i komunikacji interpersonalnej, postawy autorytarne

lub pasywne, zamknięcie na zmiany i brak elastyczności, trudności w pracy zespołowej, brak autorefleksji i tendencję do unikania odpowiedzialności.

Jak podkreśla Thomas Gordon (2001), nauczyciel nie może być jedynie „przełożonym wiedzy”, lecz musi pełnić rolę przewodnika, doradcy i opiekuna. Wymaga to dużej dojrzałości emocjonalnej i kompetencji społecznych. Zatem osoby chcące podjąć pracę w zawodzie nauczyciela powinny wyróżniać się między innymi: empatią i otwartością na potrzeby uczniów, zdolnością do nawiązywania pozytywnych relacji, odpowiedzialnością i zaangażowaniem, chęcią do samodoskonalenia oraz poczuciem misji i pasją do pracy z ludźmi. Bardzo ważnym aspektem jest też zdolność do refleksji nad własną praktyką zawodową (Dróżka, 2022).

Pojawia się więc pytanie: czy diagnoza predyspozycji psychologicznych i społecznych powinna być standardowym elementem procesu rekrutacyjnego do zawodu nauczyciela? W wielu krajach zachodnich wstępna selekcja kandydatów do studiów nauczycielskich obejmuje nie tylko analizę wyników egzaminów, ale również rozmowy kwalifikacyjne, testy psychologiczne czy symulacje sytuacji edukacyjnych. Przykładowo, w Finlandii kandydaci przechodzą wieloetapową rekrutację, w której ocenia się ich kompetencje interpersonalne i motywację do pracy w zawodzie (Sahlberg, 2011). Może warto pomyśleć o wprowadzeniu takich mechanizmów również w Polsce, które weryfikowałyby psychologiczną gotowość do pracy w zawodzie nauczyciela, w tym np. rozmów kwalifikacyjnych z udziałem pedagogów, psychologów i praktyków edukacyjnych. Mogłoby to znacznie przyczynić się do podniesienia prestiżu zawodu nauczyciela, a co za tym idzie – motywacji do doskonalenia umiejętności i aktywizacji (Domański i in., 2023).

Zasadne wydaje się również pytanie o to, kto powinien być uprawniony do oceny predyspozycji do pracy w zawodzie nauczyciela. Możliwości obejmują: instytucje kształcące nauczycieli, zespoły rekrutacyjne składające się z przedstawicieli środowiska akademickiego i praktyków edukacji, psychologów szkolnych i doradców zawodowych, a także systemowe rozwiązania instytucjonalne (np. obligatoryjne staże adaptacyjne z ewaluacją).

Wprowadzenie takich procedur, choć wymagające systemowych zmian, mogłoby przyczynić się do zwiększenia profesjonalizmu w edukacji oraz poprawy jakości relacji nauczyciel – uczeń, a w konsekwencji – lepszego klimatu w szkołach i większego zaufania społecznego wobec zawodu nauczyciela.

PODSUMOWANIE

Współczesny nauczyciel to nie tylko ekspert w zakresie wiedzy przedmiotowej, ale przede wszystkim osoba o określonym zestawie cech osobowych, które warunkują skuteczność jego pracy wychowawczej i dydaktycznej. Empatia, odpo-

wiedzialność, autentyczność, otwartość na zmiany czy zdolność do refleksji nad własnym działaniem stają się dziś równie istotne jak kompetencje merytoryczne. Dynamiczne przemiany cywilizacyjne, zróżnicowanie środowisk uczniowskich oraz rosnące wyzwania społeczne i edukacyjne wymagają od nauczycieli postaw elastycznych, etycznych i głęboko humanistycznych. Zmieniająca się wizja zawodu nauczyciela stwarza szansę poprawy kondycji edukacji i nauczycielstwa. Nie tylko oczekiwania społeczne, ale również świadomość samych nauczycieli zadecyduje o pozytywnych przemianach roli uczącego i konstruktywnych przeobrażeniach w dziedzinie edukacji. Literatura pedagogiczna oraz głosy samych uczniów podkreślają, że to właśnie cechy osobowościowe nauczyciela w dużej mierze decydują o jakości relacji w klasie, atmosferze nauczania oraz efektywności całego procesu edukacyjnego. Dlatego też w kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli nie można pomijać sfery osobowościowej – stanowi ona fundament współczesnego, świadomego i odpowiedzialnego nauczania.

BIBLIOGRAFIA

- Bielski, J. (2017). *Nauczyciel doskonały. Kształtowanie się nauczycielskiego zawodu, warunki, kryteria i mierniki efektywności pracy nauczyciela*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Czapla, M. (2021a). Nauczyciel w życiu człowieka – perspektywa ucznia. W: K. Chałas, M. Buk-Cegiełka (red.), *Funkcjonowanie szkoły i jej podmiotów wobec wyzwań cywilizacyjnych – teoria, badania, projektowanie zmian* (t. 1, s. 187–199). Polihymnia.
- Czapla, M. (2021b). Dyspozycje aksjologiczne nauczyciela – perspektywa ucznia. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 20(2), 341–358. <https://doi.org/10.14746/kse.2021.20.22>
- Czapla, M. (2024). Youth about school: Indications for practice. *Roczniki Pedagogiczne*, 16(52(2), 143–158. <https://doi.org/10.18290/rped24162.10>
- Czapla, M.A., Rataszewska, A. (2019). Styles of teaching science compared to job seniority and teacher’s education: The student’s perspective. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 16(2), 95–114. <https://doi.org/10.14746/kse.2019.16.7>
- Day, C. (2004). *A passion for teaching*. Routledge – Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203464342>
- Domański, H., Staszewicz, M., Walczak, D. (2023). *Umiejętności nauczycieli w świetle Zintegrowanej Strategii Umiejętności 2030 a prestiż zawodu nauczyciela*. Instytut Badań Edukacyjnych. <https://kwalifikacje.edu.pl/wp-content/uploads/Umiejtnosci-nauczycieli.pdf>
- Drózka, W. (2022). Refleksyjność w kontekście podmiotowości i sprawczości nauczyciela. Wnioski dla kształcenia nauczycieli. *Rocznik Pedagogiczny*, 45(1), 37–56.
- Gordon, T. (2001). *Wychowanie bez porażek w szkole* (tłum. D. Szafrąńska-Poniewierska). Instytut Wydawniczy PAX.
- Hall, C.S., Lindzey, G. (1990). *Teorie osobowości* (tłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Janowski, A. (1980). *Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Kabat, M. (2025). Profesjonalizm nauczyciela jako kategoria pedagogiczna. *Journal of Modern Science*, 61(1), 241–261.
- Komisja Europejska. (2013). Supporting teacher competence development for better learning outcomes. <https://school-education.ec.europa.eu/system/files/2024-04/Supporting-teacher-competence-development-for-better-learning-outcomes.pdf>
- Mietzel, G. (2002). *Psychologia kształcenia* (tłum. A. Ubertowska). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Olechowska, A., Szplit, A., Zbróg, Z. (2024). Kompetencje społeczno-emocjonalne przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 19(2(73)), 105–117.
- Pervin, L.A. (2002). *Psychologia osobowości* (tłum. M. Orski). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sahlberg, P. (2011). The professional educator: Lessons from Finland. *American Educator*, 35(2), 34–38. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ931215.pdf>
- Silverman, D. (2012). *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji* (tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Strelau, J. (1995). *Temperament i inteligencja*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wawrzyniak-Beszterda, R. (2002). *Doświadczenia komunikacyjne uczniów w czasie lekcji. Studium empiryczne*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Zbróg, Z., Kaleta-Witusiak, M., Walasek-Jarosz, B. (2013). *Kompetencje nauczyciela w zakresie sprawnego prowadzenia lekcji. Casebook ze wskazówkami dla praktykantów*. Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach.

Author: Małgorzata Czapla

Title: Personal traits of teachers valued by young people

Keywords: teacher; personal traits; student; relationships

Discipline: Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

This article focuses on the significance of teachers' personality determinants in shaping actions aimed at creating a relational space that fosters the optimal development of young people. The teaching profession is multidimensional and eclectic, requiring diverse professional competencies. Teachers' individual characteristics define the quality and scope of these competencies. A specific parallelism is assumed between a teacher's complex attributes and personal traits. Pedagogical theory presents theoretical models of teachers' personalities in relation to their effectiveness in working with students. Therefore, it is assumed that the source of effectiveness lies not only in instrumental dispositions but also in axiological and personal ones. The study investigates which of teachers' personal traits are most valued by students and whether students' interest profiles are related to their preferences regarding teachers' personal qualities. To address these research questions, qualitative and quantitative studies were conducted on a sample of 903 first-year students representing four fields of study: medical, IT, pedagogical, and physical education-related.

